

לבעינה של תורה

שיחות שנמסרו בבית המדרש על ידי ראש הישיבה הרב ברוך וידר שליט"א



שיחה תקח
כ"א באלול תשפ"ד
פרשת "נצבים-וילך"

”וְרוּחַ נְכוֹן חִדַּשׁ בְּקִרְבִּי”

התשובה הטבעית-נפשית – שיעור ב'אורות התשובה' (ד)

להתפלל על תיקון הדבר. איננו יכולים ואיננו רשאים להתעלם מהמימד הגופני-קיומי של חיי האומה.

”וְנַפְשִׁי יִדְעַת מְאֹד”

החלק הבא מחלקי התשובה, בו עוסק הרב זצ"ל בפרק הראשון של 'אורות התשובה', הוא בצד הנפשי-רוחני. "יותר פנימית היא התשובה הטבעית והרוחנית". על גבי התשובה הראשונה, תשובת הגוף הכוללת את הצורך לחיות בהתאם למוסר המוטבע בטבע ולחוקי התורה,

ישנה התשובה הנפשית-רוחנית. לרובד הנפשי-רוחני ישנה חשיבות רבה בחיי האדם. כידוע, ייסורי הנפש גדולים ועמוקים יותר מייסורי גוף. במלחמה זו רבים נפגעו בגופם, לצערנו הגדול, למרות זאת אנו נפעמים מהרוח הגדולה הפועמת בהם חרף ההתמודדות הקשה אותה הם חווים. מאידך גיסא, כאשר אדם או חייל נפגע בנפשו התהליך מסובך ומורכב הרבה יותר, למרות

”וְאַל תִּתְּנֵנוּ דְמֵי לֹו”

בשיחה הקודמת עסקנו בתשובה הגופנית, שהיא התשובה הראשונה אותה על האדם לעשות כחלק מעבודת ה' הפרטית. דברים אלו נכונים

גם לגבי עבודת ה' הכללית-לאומית, משום שבניין הגוף הוא בניין משכנה של הנשמה האלוקית, הן בפרט והן בכלל ישראל, ולכן אנו רואים את בניינו הלאומי כבעל ערך אלוקי. משום כך אנו מתפללים על בריאות המסגרת המדינית בראש השנה, וביתר שאת בתקופה זו.

בימים אלו, בעוד יישובי הצפון מותקפים, התגלו חסדי ה' בניסים עצומים בכך שהקב"ה נתן לעם ישראל את החיל ואת הכוח לבלום את אלפי הטילים הנורים כלפינו. עלינו להרגיש את הקשיים המלווים את קיומו הגופני-ממשי של עם ישראל. עלינו לייחד לכך תפילות, להקדיש לשם כך את לימודינו ובמיוחד להעתיר על זאת בתפילות ראש השנה הקרב. הלוא כאשר מאה אלפי איש נעקרו מבתיהם אין "שמחה לארצך וששון לעירך", ובוודאי שיש

**עמל התורה
בונה את הנפש
הישראלית,
והוא האמצעי לתשובה
אל הטבע הישראלי**

נפגעת מכך ושואפת להשתחרר מכבלים אלו. כשאדם שרוי בחטא נפשו אינה אינו מסוגלת להיפתח, לא כלפי עצמה ולא כלפי ה' - הוא אינו מסוגל לשפוך את נפשו לפני ה' והוא חסר שמחה והתלהבות בלימוד התורה⁴. נפשו כבויה והיא אינה נדלקת בתפילה או מלימוד תורה.

”וכשסר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו”. כאב החטא גורם לאדם להזדרז בתיקון המעוות. כשאדם בריא הוא מרגיש אם אכל דבר-מה מקולקל, זהו דווקא סימן לבריאות ולתיקנות מערכות הגוף. לעומת זאת, כשאדם מצוי במצב בריאותו חמור או ששתה יין לשוכרה הוא מאבד את היכולת לחוש את מצבו, וכלל אינו מרגיש את נוולתו כשהוא מתגולל בקיאו.

כך, כל עוד נפש האדם עדיין לא נשחתה לגמרי הוא נותר רגיש וחש ייסורי מצפון בשל הטעויות שעשה⁵. אולם, במידה והנפש נשחתה לחלוטין, חס ושלום, זוהי בעיה גדולה ועמוקה ונחוצה עבודה רבה לצחצחה ולהשיבה לבריאותה. בלשונו ניתן לומר שנחוצים לו ריגושים עוצמתיים יותר על מנת שירגיש שמחה והנאה או תחושת החמצה וחרטה. זאת משום שהוא אטם בקרבו את היכולת לחוש את רטיטותיו העדינות של קול ה' הפועם בקרבו וקורא לו באמצעות המצפון האנושי.

”צִרְפָּה כְּלִיּוֹתַי וְלִבִּי”

במקום אחר ב'אורות התשובה' מוסיף הרב זצ"ל להעמיק בביאור העניין ואף מורה לנו דרך תשובה על כך. המוסר האנושי הכללי מורה לאדם שלא לגנוב, והגניבה אף נאסרה בכלל שבע מצוות בני

שלעיתים השבר הנפשי כלל לא נראה לעין המתבונן. מאחר והנפש עליונה מגוף, גם הפגיעות בה הן מורכבות ומסובכות יותר.

”אֶף לִילוֹת יִסְרוּנִי כְּלִיּוֹתַי”

מלמדנו הרב זצ"ל דבר נפלא מאוד: ”יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים 'מוסר כליות'”, ובלשונו: מצפון. טבע הנפש האנושית הוא שכאשר אדם הולך בדרך לא טובה מצפונו מייסרו. ה'מצפון' הוא מלשון 'מצפן', ומשום ש'עֵשָׂה הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל' הרי שטבעו הוא ללכת בדרך הנכונה. לכן, כשם שכשאדם אינו נוהג נכון עם גופו הוא חש כאבים, כך גם בחלקו הנפשי של האדם - הקב"ה ברא אותנו בישרות וכשאדם נוהג בצורה שאיננה נכונה הוא פוגם את נפשו ומקלקלה. כאשר אדם פגע בחברו, למשל: משפיל אותו ברשת החברתית לעיני מאות עוקבים, הוא 'דרך' עליו, אמנם לא על גופו אך ודאי שכיווץ את נפשו. אדם בעל נפש בריאה מרגיש את ייסורי הנפש.

בריאותה הטבעית של הנפש באה לידי ביטוי באפיקים שונים. בדיקת הפוליגרף, המזהה אם אדם דובר אמת או משקר, מושתתת על כך שהנפש האלוקית שבאדם איננה מסוגלת לסבול את זאת שהוא משקר, שהלוא ”חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת”², ולכן היא 'רועדת' ומשדרת אותות הנקלטים במכשיר הפוליגרף. כמו כן, הראי"ה מלמדנו³ לאור דברי האריז"ל ועוד כי כשאדם חוטא יש לכך ביטוי בפניו, בכתב ידו, בשפת הגוף שלו וכדומה. כך הנפש אומרת את דברה כשאדם פועל נגד הטבע האלוקי והייסורים בהם היא מתייסרת עקב החטא נותנים את אותתם על האדם.

נפש בריאה מעוניינת להקיא את הדברים שהם נגד המוסר. כשהחטא אופף את נפשו של האדם היא

⁴ עיין אורות התשובה, פרק ז, אות ג; שם, אות ה; מידות הראי"ה, ערך ברית

⁵ עיין אורות התשובה, פרק ח, אות טו: ”היאוש שבא בתוך הלב הוא בעצמו מורה על מרדות פנימית עדינה, הנובעת מתוך הכרה עליונה של מוסר ושל קדושה”. שם, פרק טז, אות ג: ”אין לשער ואין להעריך את גדולת האושר, שצריך האדם לחוש בעצמו, ברב קורת רוח, מתוך אותו הצער העדין המצער אותו בעת אשר רוח הקדושה והטהרה של התשובה חל עליו”.

¹ קהלת, פרק ז, פסוק כט

² שבת, דף נה, עמוד א

³ אורות התשובה, פרק ח, אות יג: ”הרושם של החרדה הבא מצד החטא אפשר להכירו, בין בשרטוטי הפנים, בין בתנועות, בין בקול, בין בהנהגה, בין בכתב היד, בין בסגנון הלשון בדבור, וביותר בכתיבה, הרצאת הרעיונות וסדורם. מקום שהחטא סותם את האורה שם הפגימה ניכרת”.

בערב הורים שהתקיים לפני כשבוע, סח לי אביו של אחד הבחורים הטובים משיעור א' כמסיח לפי תומו שמאז שבנו בא בשערי הישיבה לפני אך כשבוע ימים הוא כבר חש שהבן מתייחס אליו ביתר כבוד. הדבר לא נובע מכך שהר"מ הורה לו להתייחס לאביו בצורה שונה, אלא שהתורה מדברת מתוך נפשו ויוצאת אל הפועל בהבל פיו ובהתנהגותו במידות הנפש. לאחר שהוא התאמץ והתיגע על דבריו הגמרא והראשונים התורה רוממה אותו ואת מידותיו. זהו כוחו של עמל התורה.

כך אומר הרמח"ל במאמר 'דרך עץ החיים' (המודפס לרוב בסוף 'מסילת ישרים'), שהוא הקדמתו לספרו 'קל"ח פתחי חכמה'. ירמיהו הנביא דימה את דברי התורה לגחלי האש, כאמור⁸: **"הֲלוֹא כֹה דְבָרֵי פְּאִישׁ"**. אומר על כך הרמח"ל⁹ כי כשם שכאשר נופחים בגחלת רוחשת עולה ממנה השלהבת והיא מאירה ומחממת, כך על ידי עמל התורה כאשר אדם נופח בהבל פיו הוא מוציא לפועל את נשמתו ואת הקדושה האלוקית המקננת בקרבו. כשאדם עמל בתורה האש עולה למעלה והנשמה האלוקית שבתוכו מתגלה, ובא הדבר לידי ביטוי בזאת שהוא מדבר בצורה נינוחה יותר לאביו, לאשתו ולכל הסובבים אותו. הוא מרגיש שהוא יכול גם לדבר עם הקב"ה. הנשמה - שהיא התגלות הבורא שנפח בנו נשמה אלוקית - היא בת מלך ולא ניתן להאכילה בזבל מן האשפתות¹⁰. אדרבה, כאשר היא תאכל מזון שכזה היא תקיא אותו. היא זקוקה למזון מלכות, למזון בני מלכים. את מזון זה היא יונקת מן התורה, אור ה', ובאמצעותו הולכת הנפש ומבריאה. כך הוא בנוגע לנפש הפרטית וכך הוא בנוגע לנפש הלאומית.

נוח. כל אדם בריא בנפשו מרגיש נקיפות מצפון אם נכשל בגניבה, חלילה. 'יראת החטא הטבעית' היא טבע אנושי בריא הקיים ביחס למוסר הכלל-אנושי. האם אנו חשים גם זעזוע כתוצאה מחילול שבת שלנו או של אחרים? שמעתי שכאשר הרב אברהם שפירא זצ"ל היה רואה מכוניות הנוסעות בשבת היה מניח בפשטות שאלו הם גויים. הלוא לא ייתכן שיהודים ייסעו בשבת! נפשו העדינה לא הייתה מסוגלת לסבול מחשבה שכזו!

כך כתב הרב זצ"ל⁶: **"יראת חטא הטבעית היא הטבע האנושי הבריא ביחס למוסר הכללי, והיא הטבע הישראלי המיוחד ביחש לכל חטא ועון מצד התורה והמצוה מורשה קהלת יעקב"**. המוסר האוניברסלי הכללי, שקיים גם בנו, אינו מאפשר לנו לשאת עיוות מוסרי, וכך נפש ישראלית בריאה איננה מסוגלת לסבול גם חילול שבת וכדומה. במידה ואיננו חשים זאת, אות הוא כי יסודות מהותיים נשחקו בתוככי נפשנו.

"תְּחַטְּאֵנִי בְּאֵזוֹב וְאֶטְהַר"

מהי אפוא הדרך לתקן זאת? מלמדנו הרב זצ"ל: **"ואין טבע זה חוזר לישראל כי אם על ידי תלמוד תורה בהמון, תלמוד תורה לגדל תלמידי חכמים, ותלמוד תורה של קביעות עתים לתורה להמון הרחב. ואי אפשר שיחזור ישראל לאיתנו לחיות חיים טבעיים כי אם כשישוב לו גם טבעו הרוחני"**.

הטבע הבריא הישראלי, שהוא הדבקות בה' יתברך, זקוק לתזונה הראויה לו, גם עבור הפרט וגם עבור הכלל. הלוא העולם הזה מרחיק אותנו מהקב"ה ומעמיד אותנו בניסיון. בפרט בדורות שלפני ביאת המשיח מתחזק יצר הרע, משום שהוא מבין שהוא עומד לקראת כליה - כפי שכותב הרב חרל"פ⁷ - ולכן הוא מחולל מלחמה תרבותית, נפשית, ערכית, רוחנית ותורנית. במערכה זו יש להציב את הנשק העוצמתי של התשובה, שהוא לימוד התורה המשיב את הנפש ליסודה הישר ומחזירה לטבעיותה.

⁶ פרק ו, אות ג

⁷ מי מרום-ממעייני הישועה, חלק ב, פרק יח

⁸ ירמיהו, פרק כג, פסוק כט

⁹ ז"ל: "הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת, כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלהבה והשלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת... כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן... ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה".

¹⁰ עיין מסילת ישרים, פרק א: "שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופח בו נשמה כל כך חשובה ועליונה שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם".

”נַר לְדַגְלֵי דְבָרְךָ”

זאת, כשאדם לומד תורה הוא מקבל נפש עדינה, שכתוצאה ממנה הוא ידבר אל הוריו בצורה אחרת ויתייחס לחבריו באופן עדין יותר. הוא יתייחס כיאות אל עובד המטבח ואל המנקה, גם אם הם לא מזרע ישראל. הוא יפתח רגישות לזולת ולצערו, לצערו של כלל ישראל ולצערם של כה רבים מישראל עקב מאורעות השנה האחרונה - החטופים ובני משפחותיהם, משפחות החללים והמשפחות המפונות. עלינו לחשוב על כך, להיות רגישים, לכאוב עימם ולהתפלל למענם¹⁵.

אם כן, עמל התורה בונה את הנפש הישראלית, ומהווה את האמצעי לתשובה נפשית טבעית אל הטבע הישראלי על שתי קומותיו - הקומה פשוטה של 'מוסר כליות' ומצפון, והקומה העליונה יותר של טבע ישראלי ביחס לרצון ה' "ביחש לכל חטא ועון מצד התורה והמצוה מורשה קהלת יעקב".

”הַכּוֹן לְקִרְאת אֱלֹקֶיךָ יִשְׂרָאֵל”

בעומדנו ימים ספורים לפני פרוס ימי הדין, ברצוני לעורר על כך שעלינו ללמוד את החלק של התורה, השייך לימי הדין הבאים עלינו לטובה - בהלכה, במוסר ובהגות, ובזאת לבנות בתוכנו את היחס הראוי לימי הדין. רבי ישראל מסלנט מלמדנו ב'אגרת המוסר'¹⁶ שכאשר רוצים לבנות ולתקן מידה מסוימת יש לעסוק בחלק ההלכתי והמוסרי של אותה מידה, ועל ידי אט-אט קונים את המידה. על כן, אני מציע שבימים הקרובים נחל כולנו לעסוק במידה רבה עוד יותר בהכנות הרוחניות. בעזרת ה', נתרום אנחנו וכל בית ישראל אל טבענו הנפשי-הישראלי, שהוא הדבקות בה' אלוקים חיים, ויקוים בנו ובכל בית ישראל¹⁷: "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם", לחיים טובים לנו ולכל בית ישראל.

ה'חזון איש' כתב ספר מופלא ויסודי מאוד, קטן בכמות ורב באיכות, בשם 'אמונה ובטחון'. בספר זה הוא כתב דבר נפלא מאוד¹¹: "ההלכה היא המכרעת את האסור והמותר של תורת המוסר". חלק ההלכה שבתורה הוא המהווה עבורנו את המצפן לדעת מהו המצפון הנכון ומהו המצפון השגוי.

בהמשך הוא כותב¹²: "מחובות המוסריות שישתדל האדם לטעת בלבבו את העיקר הגדול הזה, שבכל מקרה אשר הוא נפגש עם רעהו צריך לשקול בפלס ההלכה לדעת מי הוא הרודף ומי הוא הנרדף"¹³. ללא תורה ייתכן שייוצר מוסר מזויף. ללא שמירת דקדקנית על ההלכה, ייתכן שאפילו אדם שלמד תורה, חובש כיפה על ראשו ומניח תפילין מידי יום, יהיה למרות הכל בעל מוסר מזויף ושקרי. האם זהו דבר מוסרי ומצפוני לרחם על אויבנו הבאים להורגנו ולדאוג לזכויותיהם? וכי ייתכן לרחם על אכזרים ולומר שזהו הצדק ונחוץ להתחשב בהם, שהלוא כל אדם נברא בצלם אלוקים? הרי לצד אמרות אלו קיימת ההלכה כי "בא להורגך - השכם להורגו"¹⁴! רצון ה' המתגלה בתורה הוא זה שיכריע עבורנו מהי הדרך הנכונה לנהוג בה.

ברוך ה', נראה שצה"ל נוהג בלבנון בקודים הראויים והנכונים ביחס לבלתי מעורבים. עם זאת, ייתכן מצב מעוות בו מבלי הדרכת התורה וההלכה, יפעל בית המשפט לפי תפיסת מוסר של חול, ויפסוק פסיקות מזעזעות המעדיפות את טובת האויב על פני טובת חיילינו.

”וְאַנִּי בְּחַלּוֹתֶם לְבוּשֵׁי שָׂק”

התורה בונה את הטבע הישראלי הפרטי. כשאדם אינו עוסק בתורה הוא עלול 'לדרוך' על אחרים מבלי להרגיש בכך. הוא עלול, למשל, לכתוב ברשת החברתית ולהעליב בפומבי את זולתו או לדחוף בחדר האוכל כדי לקחת מנה גדולה יותר. לעומת

¹¹ פרק ג, אות א

¹² שם, אות ב

¹³ הוא מביא שם דוגמה נפלאה מהיחסים בין בני אדם שכדאי לראותה.

¹⁴ ברכות, דף סב, עמוד ב; יומא, ד, פה, עמוד ב; סנהדרין, דף עב, עמוד א

¹⁵ עיין אורות התשובה, פרק יג, אות ד

¹⁶ אור ישראל השלם, אגרת המוסר, עמ' צה

¹⁷ דברים, פרק ד, פסוק ד